

DIN ISTORIA PRONUMELUI ÎN LIMBA ROMÂNEASCĂ.

4. ARTICOLUL ANTEPUS ȘI ARTICOLUL DEMONSTRATIV, PRONUMELE DETERMINATIVE *ĂL*, *ĂST* ȘI VARIANTELE LOR, *CUCULI* = *CUCULUI*.

O notă numai de vro câteva rânduri avea să însoțească din parte-mi critica pe care mi-o face N. Drăganu în studiul de pe paginile precedente (308—314) cu privire la ce am zis despre auxiliarul genitivului *ali*. Observările d-sale se întemeiază pe un șir de fapte și constatări, cari rămase în afară de angrenajul celorlalte elemente ale problemei, trebuiau să ducă la încheierile la cari a ajuns. Incadrarea acestor fapte în istoria lui *ali* a reclamat însă vro câteva alte investigații, dând notei intenționate proporțiile unui articol nou asupra pronumelui, care continuă seria începută în numerele trecute ale acestei reviste (I, pag. 233—266, 310—324).

Mărturisesc că obiecțiunile făcute mie de autor au avut darul de a-mi zdruncina pentru o clipă încrederea în explicarea pe care am dat-o lui *ali*. Un material bogat de exemple, care aruncă lumini interesante asupra problemei întregi a articolului demonstrativ (*al*, *a*, *ai*, *ale*) se împreună aci cu observații sugestive, ademenind în orbita argumentației d-sale.

Negreșit, dacă forme ca *Oltuli*, *cuculi* etc. s'ar fi dezvoltat de fapt, pe calea unei evoluției fonetice, din *Oltului*, *cucului* etc., nimic n'ar fi mai firesc decât ca să admitem că și drom. *ali* este continuatorul unui mai vechiu *alui* neaccentuat. Ar trebui făcută deci dovada că o prefacere fonetică de felul acesta (*ui* > *i*) a fost într'adevăr cu putință. Ori încontro ne întoarcem însă privirile în cuprinsul ținutului dacoromânesc *ui* neaccentuat s'a păstrat nealterat: *uimît*, *fuiór*, *nu-i nimíc* etc. Forma *api* — Dicționarul Academiei scrie *apî* — „apoi“, invocată de N. Drăganu cu toată rezerva cuvenită, nu poate avea aci nici o

importanță. N'am intenția să-i dau deslegarea la locul acesta. Ea s'ar fi putut desvolta însă d. p. dintr'un *apu* neaccentuat în frază, cu un *-u* pornit pe calea amuțirii, prin armonie vocalică în cazuri ca *apî știi* sau dintr'un *apîi* neaccentuat cu *ăi* > *i* (cfr. *maicâi* > *maichii* etc., v. Rev. fil. I, pag. 245—246). Față de încercarea de a-l explica pe *li* din *lui* ne găsim în aceeași situație ca și față de încercarea lui G. Weigand de a-l prezenta pe *lu* ca pe o formă care ar fi luat ființă din *lui*. G. Weigand credea chiar că poate stabili o regulă fonologică după care *ui* protonic ar da *u*, citând și alte exemple, lipsite însă de putere probatorie. S. Pușcariu îi răspunde având toată dreptatea: «Ausserdem sprechen Fälle mit erhaltenem *ui* gegen diese Lautregel» (ZfrPh. XLI — 1921 —, pag. 76), iar afirmația aceasta își păstrează toată valoarea — mutatis mutandis — și în cazul nostru.

Atunci cum se explică forme ca *Oltuli*? Desigur că numai faptul singur că *Oltuli* este egal *Oltului* nu ne îndreptățește să admitem o evoluție *Oltului* > *Oltuli*, întocmai precum nu putem ajunge de la *lu* = *lui* la *lu* < *lui*.

N. Drăganu îmi face observarea, într'una din notele sale, că nu mi-am precizat alitudinea față de problema lui *lu*. N'am făcut lucrul acesta, pentru că nu mi se părea necesar în economia studiului meu despre *ali*. Acuma însă, după ce dânsul a pus în evidență anumite fapte, chestiunea primește altă înfățișare. D-sa arată că expunerile mele despre *ali* se izbesc de foarte serioase nedumeriri, cari au rămas în afară de considerațiile mele și pentru a căror lămurire este nevoie ca să mă ocup și de *lu*.

O inovațiunea lingvistică nu are de obicei numai un singur factor, un singur resort generator. Ea poate să-și facă apariția pe diferite căi. De cele mai multe ori, un concurs de împrejurări diferite îi dă ființă și viabilitate. Cu alte cuvinte, un fenomen lingvistic nu trebuie să aibă numai o singură explicație, întocmai precum bunăoară un semantem nu trebuie cu orice preț să derive numai dintr'un singur cuvânt, ci poate să rezulte și din fuziunea duor sau mai multor omonime cari s'au întâlnit în anumite accepțiuni ale lor. Oricât de convingătoare ar fi o deslegare găsită de noi pentru un fenomen oarecare, ea ar putea să vizeze numai o anumită latură a devenirii lui, încât nu tre-

buie să concludem imediat că explicările lui anterioare nu mai au valoare.

Cred așadar împreună cu N. Drăganu că *al* din construcții ca drom. *Ion al Gheorghe*, arom. *fiçorlu al Andreiu*, mgl. *Petra al Chita* poate și trebuie să reprezinte o formațiune sintactică primară (*ad illum*). Desigur, nu este nevoie ca să presupunem că primare ar fi numai construcții de tipul lui *fiul lu Toader* și că *al* ar fi deci o formă secundară, un *lu* cu *-u* sincopat, după ce i s'a adăugat în mod pleonastic prepoziția *a* a dativului posesiv (ZfrPh. XLI, pag. 79—80). Cunoscând construcții preromane ca *hic requiescunt membra ad duos fratres: Gallo et Fidencio* (sec. VII), nu știu de ce am crede că n'au fost cu puțință din capul locului și construcții sintactice ca *ad illum fratrem, ad illum Petrum* etc. Aceasta nu mă împiedică însă ca să mă las convins de S. Pușcariu și să cred, în opoziție cu N. Drăganu, ca *Plaiu' lu Om, Piatra lu Craiu* etc. sânt continuatori ai unui vechi „iuxtapuneri asindetice a cuvântului determinat și a atributului său“. Ba, înclin să cred că și *Feciorilor Șoldăneasă, Nacul ginerile Costandiniasa, Vasilie nepot Țintoaie* etc. sânt ecouri ale unei asemenea iuxtapuneri, oricât ar putea fi explicate și altfel și oricât i s'ar părea lui N. Drăganu că trebuie explicate numai într'alt fel. Că parataxa aceasta se găsește în România de vest și la plural, iar la noi numai la singular, nu poate constitui un argument în contra celor susținute de S. Pușcariu. Câte fenomene preromane nu supraviețuiesc în diferite limbi romane cu o intensitate diferită și chiar cu înfățișări deosebite!

Genitive ca *al(u) Gheorghe* și *lu Gheorghe* au existat deci unul alături de altul chiar de la început. Sincopa lui *u*, întocmai ca în *unu calu > un cal*, se înțelege că a fost cu puțință numai în cazul întâiu, când accentul era precedat cel puțin de două silabe neaccentuate, iar nu numai de una, și mai ales, când pe urma ei, din cauza lui *a-*, nu trebuiau să se formeze grupuri consonantice inițiale ca *lg* etc.¹⁾ Dacă *al(u)* ar fi fost simțit cândva ca *a + lu*, anume dacă *a lu Gheorghe* ar fi fost

¹⁾ *l* fiind una dintre consonantele cele mai sonore, nu există nici în limba românească, precum nu există nici în alte limbi (d. p. în l. franceză, elină, latină, germană etc., cfr. însă rus. *lkač* etc.) grupuri consonantice inițiale începătoare cu *l* (cfr. DR. IV², pag. 26—31).

simțit ca o variațiune a lui *lu Gheorghe*, dacă cele două construcții n'ar fi fost independente una de alta, soarta lui *u* probabil că n'ar fi putut să nu fie identică în amândouă cazurile. Îmi dau seamă că argumentul acesta nu poate avea o putere hotărâtoare absolută, dar nici nu va fi lipsit de orice temei.

De aci înainte mă găsesc și mai mult în cadrele vederilor lui S. Pușcariu. *Lu* a fost forma caracteristică pentru genitiv, *lui* forma caracteristică pentru dativ. Că dative ca *lui Gheorghe*, cu *lui < illui*, sânt mai vechi decât dativele de felul lui *lu Gheorghe*, nu mai trebuie să ne îndoim în fața dativelor feminine similare ca *ei Șoldăneasă* (cfr. *că hiind îma Lecăi Floare datoare îi Năstăsoae vornicesei cu 20 de lei*), cu *ei < illaei*. Constatăm peste tot o desăvârșită congruență între rosturile sintactice ale lui *illaei* și ale lui *illui*. Adaog aci că la început substantivele feminine trebuie să fi avut și ele în cazurile acestea forma dativului (cfr., deasemenea dintre exemplele citate de mine, *ginerile îi Silionease* însă *Arpentie ficiorul îi Ghiorgheasă* din 1662, dar *Arpentie ficiorul îi Gheorghiese* din 1669). Prin urmare, mai întâiu nu se putea spune decât *ei Șoldăneasă*, dar faptul că masculinele declinate cu articolul antepus aveau la dativ aceeași formă ca și la nominativ, a creat posibilitatea de a se spune pe calea analogiei și *ei Șoldăneasă*.

Apoi a încetat deosebirea dintre *lu* și *lui*, evoluție provocată de împrejurarea că de altfel dativul și genitivul, îndeosebi dativele și genitivele masculine articulate în *-lui*, erau identice. Biruința a fost când mai mult a lui *lu* când a lui *lui*; numai în uzul literar *lui* a avut o victorie aproape desăvârșită.

Dacă am putea presupune că șovăirea dintre *lu* și *lui* a început pe când *al* mai avea forma de *alu*, atunci poate că am fi în măsură să admitem că și acest *alu < ad illum* a primit înfățișarea de *alui* și că prin analogie cu *lui* dat. și *a lui* gen. s'a ajuns și la gen. fem. *a ei* de la dat. *ei*. Nimic nu ne-ar mai împiedeca să-l considerăm apoi pe *ai* (în cazuri ca *Anuța a i Parasca*) ca rezultatul unei evoluții *a ei > a ii > ai*, evoluție în care pare a crede N. Drăganu. Dar lucrurile nu s'au petrecut așa. Forma sincopată *al*, comună dialectelor dacoromân, aromân și meglenoromân, este desigur străromână, ca și forma sincopată *un < unu*, cu funcțiune de articol nehotărît, care din cauza dispariției atât de timpurii a lui *-u* n'a mai putut să-l prefacă

în graiurile rotacizante pe *n* în *r* (cfr. însă numeralul *uru*; v. DR IV, pag. 1169—1170). Străromână este și tendința înlocuirii lui *lui* antepus al dativului prin *lu*, iar nu și tendința inversă a înlocuirii lui *lu* al genitivului prin *lui*. Dialectele istroromân și meglenit nu mai cunosc decât forma *lu*, deși S. Pușcariu mai afirma, provocându-se la Th. Capidan, în studiul său *Der lu-Genetiv im Rumänischen*, că „in Meglen ist *lui* eine Seltenheit und *lu* die Regel“ (pag. 76—77). La Th. Capidan însuși nu se găsește acest *lui* (*Meglenoromâni* I, pag. 145—150). Și în textele vechi dacoromânești *lui* este chiar și la dativ numai o formă excepțională (cfr. mai jos cele spuse despre Cod. Vor.). Vedem așa dară că mai întâiu s'a dezvoltat regula următoare: la genitivul și dativul masculin *lu* este forma articolului antepus, *-lui* forma articolului enclitic.

Prin urmare n'a fost destul de exactă nici afirmația mea că „la construcții ca *a i Parasca* s'a putut ajunge și de la genitivul fem. sing. *i Parasca*, adăugându-i-se *a < ad* lui *i* după analogia lui *a lu* (*a lu Gheorghe*), *a li* (*a li Pătru*) și *a i* (*a i Florică*), probabil încă într'o vreme când confuziunea între *a lu* (masc. sing.), *a li* (fem. plur.) și *a i* (masc. plur.) nu se produsese încă (cfr. și genitivul mai sus citat *a ei noastre credi-nță* cu *a* din *ad*, care cere de altfel acuzativul, înainte de *ei < illaei*)“. Aci *a lu* trebuia scos din cauză, ca și, de altfel, *a ei noastre credi-nță*. Trebuie să renunțăm apoi și la orice precizare de ordin cronologic. Numai *li* și *i* din *a li* și *a i* au ca statornic însoțitor un *a* invariabil *< ad*. Un *a lu < ad illum* cu *-u* nesincopat nu mai poate fi atestat pentru nici un dialect și nici o epocă. În construcții de felul lui *a lu Gheorghe* însă, ca și înaintea pronomelui posesiv, deci și în cazul lui *a ei noastre credi-nță*, *a* este articol demonstrativ și are, orientându-se după cuvântul determinat, când forma de *a*, când cea de *ale*, *al* sau *ai*. Așa dară continuând a crede că *a li* (*a li Pătru*) derivă din *ad illae*, iar *a i* (*a i Parasca*) din *ad illi*, admit și acuma că și de la celalalt genitiv *i Parasca* s'a putut ajunge la *a i Parasca*, din construcții ca *sora i băneasa* și *acel moș ai Păscăloaie* sau ca arom. *ungla li lamie* și *frate a li soră* dezvoltându-se sentimentul că înaintea lui *i* se cuvine să stea un *a*, dacă cuvântul precedent nu se termină în *-a*.

Genetivelor masculine *lu Toader* (*fiul lu Toader*) și *al*

Gheorge (*Ion al Gheorghe*) le corespund genetive feminine ca *a Safta* (*Ion a Safta*). Acest *a* poate să derive sau numai din *illa(m)*, construcția *Ion a Safta* reprezentând o simplă iuxtapunere asindetică (cf. S. Pușcariu, *loc. cit.*), sau din *ad illa(m)*, ca *al* din *ad illum*. Genitivul *ai Parasca* a putut naște și prin contaminare din *i Parasca + a Parasca*. În asemenea condițiuni descoperim și motivul pentru care *a i < ad illi* a putut primi și funcțiunea de auxiliar al genitivului feminin la singular și a putut fi simțit în urmă numai ca atare. Deosebirele de gen și număr dintre diferitele auxiliare ale genetivelor încetând, *a li* a fost întrebuințat în dacoromânește tot mai mult pentru genitivul masculin la singular, desigur pe urma tendinței de a-l diferenția pe acesta de genitivul feminin corespunzător, format cu *ai*, și, probabil, mai ales pentru că cu al lui *l* se apropie din punct de vedere formal mai mult de masculinul *al* și *a lu*. Acest *a lu*, al cărui *a* este articol demonstrativ, își are însă și el tâlcul său în istoria formelor ca *Oltul*, *cuculi*, ceea ce ne silește să ne ocupăm aici mai întâiu de articolul demonstrativ și de raportul dintre *a lu* și *a lui*.

Articolul demonstrativ *al* a fost explicat din lat. *ille* în construcții de tipul *rândul al doilea*, *pagina a doua*, *mirosul brazilor și al florilor* etc. Cu acest *al* a fost confundat și *ăl*, d. p. în *omul ăl bun*, declarat deasemenea un continuator al aceluiași *ille*. Dar pentru că locul lui *al*, *ai*, *a*, *ale* îl ia adese în uzul dialectal un *a* invariabil și pentru că funcțiunile lui *al* nu sânt identice cu cele ale lui *el* resp. *ăl*, s'a mai și crezut că în *al* s'au împreunat *a < lat. ad* și *el < lat. illu*. (W. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* III, pag. 188—189, cfr. pag. 92—94). Nu s'a dat însă destulă atențiune faptului că *a* s'ar fi putut generaliza în unele dialecte și pe urma împrejurării că între *al*, *ai*, *a*, *ale* încetează câteodată orice deosebire. Găsim astfel în DA (s. v. *al*, *a*) și exemple ca acestea: *Pui* [lumina] *în sfașnic*, *ca să lumineaze celor den casă ai* (= ,ale') *bisearecii noroade* (Biblia din 1688), *Stava alŭ* (= ,a') *sfântului* (Mineiul din 1776), *Aceia carii nu cinstesc închipuirile a* (= ,ale') *lui Hs. și a lŭ* (= ,ale') *născătoarei de Dumnezeu și a l e* (= ,ale') *tuturor sfinților* (ib.), *Unii oameni is mai al* (= ,ai') *dracului decât dracul* (Creangă) etc. Cel mai vechiu dintre monumentele de graiu dacoromânesc, Codicele Voronețean, distinge exact, în

afară de cazul special, când *a* ia locul lui *al*, despre care va fi vorba mai jos, între *al*, *ai*, *a* și *ale*, iar distincția aceasta, de rigoare în uzul nostru literar, a rămas pe alocuri populară până în zilele noastre. G. Weigand d. p. scrie în *Die rum. Dialecte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig 1900, pag. 53: „Das Eintreten von *a* für *al*, *a*, *ai*, *ale* ist beschränkt auf Serbien und einen Teil von Mehedinți, meist sind die vollen Formen üblich“. Înlocuirea lui *al*, *ai*, *a*, *ale* printr'un *a* invariabil apare deci ca o inovațiune care nu poate fi anterioară constituirii celor patru forme ale pronumelui demonstrativ. Problema este însă controversată încă. Ajunge ca să consultăm dicționarele noastre etimologice, pentru ca să ne lămurim asupra părerilor curente. Ele aduc doar vro câteva modificări și precizări noi în cadrele vederilor lui W. Meyer-Lübke. După S. Pușcariu **illu* „când era neaccentuat în frază, s'a prefăcut în **elu*. Forma aceasta nu s'a păstrat, căci în poziția *ómulu elu búnu*, *e* a trecut în *ă* după vocală labială: *ómulu ălu búnu*“, iar „când avea funcțiunea unui articol proclitic, s'a prefăcut în *al(u)*, d. e. *al(u) zécelea*“ (DA, cfr. DR V, pag. 786, 795); după Candrea-Densusianu *al* este *a < ad + art. -l* (*Dicționar general al limbii române*, Socec 1909, pag. 46), iar „*ăl* se explică prin fonetică sintactică: *omu el > omu ăl*“ (*Dicționarul etimologic al limbii române*, Socec, 1907, pag. 85); după H. Tiktin lat. *illum* a dat *al* în procliză, orice *e* inițial neaccentuat prefăcându-se în *a*, iar *al* a devenit *ăl* sub accent (cu *ă* înainte de *u*, *i* ca în *arăt*, *arăți*; *arată*, *arate* ș. a.), pe când înlocuirea lui *al*, *ai*, *a*, *ale* prin *a* în Moldova pare a trada amestecul lui *ad* (*Dicț. Rom.-German*, I, pag. 10, 39). S. Pușcariu și Candrea Densusianu (op. cit., pag. 1) se întâlnesc în a crede, opinie care se desprinde de altfel și din cele susținute de W. Meyer-Lübke, că *al* nu se pune la început decât înaintea numeralelor și posesivelor, pe când înaintea genitivelor ar fi pătruns numai apoi luând locul lui *a < ad*. După cum am văzut însă pentru S. Pușcariu *al = *illu*, pentru Candrea-Densusianu *al = a + -l*. S. Pușcariu mai adaugă: „În Muntenia **illu* a înlocuit pe *ad* și astfel *al* concordă totdeauna în gen, număr și caz cu subiectul (complimentul), în Mold. dimpotrivă *ad* a înlocuit pe **illu*; de aci se explică multe concordări greșite... la scriitorii Moldoveni, care voiau să

urmeze tradiția literară născută în Muntenia“, concordări greșite dintre cari am spicuit vro câteva mai sus.

Nu am intenția să îmbrățișez aci problema articolului demonstrativ în toată întinderea și complexitatea ei. Răsfoiesc pagini scrise altădată, când goana războiului mă muta în scurte intervale dintr'un orașel bucovinean într'altul, un studiu neterminat despre articulare și articol în limba românească, spre a culege dintr'insele vro câteva lucruri cari pot fi utile aici.

Cred că nici *al* nici *ăl* nu se pot deriva numai din *ille*. Nu pot înțelege dece d. p. în *caballum illum illum formosum illum vicini illui > calul ăl frumos al vecinului*, întâiul *illum* l-ar fi pierdut pe *î-*, cel de al doilea l-ar fi prefăcut în *ă*, iar cel de al treilea în *a*. Chiar dacă am admite că în cazul din urmă *al* l-ar fi înlocuit pe *a < ad*, întrebarea mea și-ar păstra rostul în tot cuprinsul ei, căci și pentru acest *al* (în construcții ca *al treilea*, *al meu* etc.) ar trebui să plecăm de la *illum*. Apoi *cel* l-ar putea în locui în exemplul nostru numai pe *ăl*, nu însă și pe *al*, întocmai precum *ăl* n'ar putea să apară în locul celui din urmă înaintea genitivului *vecinului* și nici înaintea numeralelor ordinale și a posesivelor (*treilea*, *meu*). Ar trebui să presupunem deci că între *ăl* și *al* s'a produs o diferențiere sintactică, căreia nu i-am putea descoperi temeiurile. Cum s'ar putea motiva apoi că *î-* din *illum* a dispărut când acesta avea funcțiune de articol enclitic (*caballum illum > calul*), s'a păstrat însă în celelalte două cazuri (*illum formosum > ăl frumos* și *illum vicini illui > al vecinului*)? Ar trebui să facem iar o afirmație foarte problematică, anume că intensitatea accentului lui *illum* prezenta o întreagă gamă de variațiuni foarte distincte în diferitele lui funcțiuni, când nu avea rolul de pronume personal sau nu servia pentru formarea noului pronume demonstrativ, prin urmare când astăzi este de cele mai multe ori neaccentuat în frază. Că astfel de deosebiri între diferitele accente „secundare“, inferioare accentului în *ille > el* și *eccum illum > acel*, s'ar fi putut menține în mod rigoros, deasemenea nu pare probabil. Putem admite aci doar variațiuni de altă natură, menite de a varia înțelesul frazei, întocmai precum putem spune și astăzi: *calul ăl frumos* sau: *nù ăl frumos* sau: *nú, ăl frumos*. Chiar pentrucă și limba preromanică și cea străromână au fost desigur capabile de astfel de inflexiuni ale sonorității, nu mă împac cu ideea unui *illum*

cu accent secundar de diferită intensitate, dar repartizat totdeauna în același grad asupra diferitelor funcțiuni. În funcțiunile cari ne privesc aci *illum* a fost în general neaccentuat în frază, iar *ī-* al lui s'a pierdut oridecâteori nu era subț accent, ca în *illui* > *lui*, *illorum* > *lor*, *illum* > *l(u)*, *illam* > *o*, *-illum* > *-l(u)*, *-ille* > *-le*, *-illa(m)* > *-(u)a*, sau în *-illac* (element deictic!) > *a* din *ecum illum illac* > *acela*.

Să presupunem însă că *ī-* s'ar fi păstrat totuși în funcțiunile pe cari le discutăm la locul acesta. La nici un caz n'am fi putut ajunge de la *ī-* la *ă-* (în *ăl*). Orice *e* inițial se palatalizează în toate dialectele românești. Chiar dacă palatalizarea aceasta s'ar datora influenței slave, ea trebuie să fie anterioară prefacerii lui *e* în *ă* după labiale, care n'a lăsat în afară de dialectul dacoromân decât urme sporadice¹⁾. Până și vechiul *e* < *et*, singurul cuvânt pe care S. Pușcariu îl citează în *Elym. Wb. der rum. Spr.* (pag. 49) la litera E, trebuie cetit *ie*. I. A. Candrea a arătat că Psaltirea Scheiana și Psaltirea Hurmuzaki au două semne deosebite pentru *e* și *ie*. (*Psaltirea Scheiană*, I, pag. 124). De fapt *e* < *et* se scrie în Psaltirea Scheiană regulat cu semnul pentru *ie*, precum ușor ne putem convinge din ediția lui I. Bianu. Odată ce am ajuns însă la forma *iel*, nu mai poate fi vorba de prefacerea lui *illum* în *ăl* după vocala labială *-u*. Cât despre forma *al*, ea ar putea fi explicată de fapt din *illum* în baza regulii lui I. A. Candrea, după care orice *e* inițial ar dispărea înaintea unui grup consonantic și s'ar preface în *a* înaintea consonantelor simple și consonantelor lungi (*Le consonantism*, Paris 1902, pag. XX). Oricât s'ar potrivi însă regula aceasta cu rezultatele finale la cari a ajuns *e* inițial, mi se pare că ea nu corespunde unei evoluții fonetice generale și unitare. Ar fi să deviez prea mult, dacă aș intra în toate amănuntele problemei. Aci aproape fiecare cuvânt sau fiecare grup de cuvinte își are și subț acest raport istoria sa proprie, îndeosebi în cazurile în cari în locul vechiului *e-* apare un *a-*. A afirma că

¹⁾ V., pentru lab. + *e* > *ă*, exemplele aromâne și meglenoromâne citate în DR IV₂, pag. 1176, nota 1, iar cele istroromâne în S. Pușcariu, *Studii istrorom.*, II, pag. 76-77. De remarcat e că îndeosebi după *u*, poziția care ne interesează aci mai mult, prefacerea lui *e* în *ă* se produce, pare-mi-se, în mod regulat și în celelalte dialecte. Ar trebui deci să dăm probabil și de un *ăst(u)* sau *ăl* aromân și megl., dacă *e-* n'ar fi devenit *ie* înainte de *e* > *ă*.

foneme atât de deosebite ca *ss*, *cc* (în exemplele **essucu* > **asucu* > *usuc* și *eccilum* > *acel*, date de autor) și *ll* (*illum* > *al*) ar fi putut exercita exact aceeași acțiune asupra unui *e-* precedent, mi se pare puțin riscat. Dar în sfârșit, chestiunea nici nu prea are importanță aici, câtă vreme credem că *ille* neaccentuat în frază a trebuit să-l piardă pe *ī-*.

Forma *ăl* are în general valoarea și funcțiunea lui *acel* și *cel*. Doar în anumite cazuri, când a primit unele sensuri nouă, nu poate fi redat totdeauna prin „*acel*” sau prin „*cel*” (DA). Că *ille* devenind articol și pronume personal și dezvoltând și alte funcțiuni, ar fi putut să se păstreze și ca pronume demonstrativ până în zilele noastre, cu toate că de altfel s'a simțit nevoia de a i se da în această funcțiune din urmă auxiliare deictice ca *ecum* și *illac* (*acela*), cred că nu se poate admite. Forma *ăl* trebuie prin urmare să aibă cu totul altă interpretare etimologică decât cele date ei până acuma și să fie de dată mult mai recentă, dacă cuprinde de fapt un *e-* prefăcut în *ă-*.

Istoria lui *ăl* este în strânsă legătură cu istoria lui *ăst*, iar despre acesta se spune în DA: „Raportul între *ăst* (*ast*, *est*, *ist*) și *acest* este analog cu raportul între „*acel*” și „*ăl*”. Odinioară trebuie să fi existat între ele o deosebire reală de sens și *acesta* să fi însemnat „iacă ăsta”; fiind deci mai expresiv se va fi întrebuițat mai ales în funcțiune demonstrativă, pe când *ăst* va fi fost întrebuițat mai mult în funcțiune determinativă, precum se poate cunoaște din cazurile în care *ăst* nu poate fi înlocuit (nici în limba literară de azi) prin *acest*. Scriitorii au ales de la început forma cea mai expresivă, chiar când acest lucru nu era absolut necesar, și astfel *acest* a devenit cuvântul cel literar. În vorbire însă, având la dispoziție gesturile și înălțarea vocii spre a da mai multă expresie pronumelui demonstrativ, nu a fost necesar să se aleagă forma mai expresivă *acest*. Într'adevăr în graiul poporului de pretutindeni și în limba comună, *ăst* (*ast*, *est*, *ist*) e până astăzi cu mult mai des întrebuițat decât *acest*, care se răspândește în cercuri mai largi abia în timpul din urmă, prin influența limbei literare”. Câtă vreme am crezut că *ăl*, *ăst* sânt forme vechi, cari au existat întotdeauna în limba noastră, n'am avut alt expedient, decât acela de a atribui asemenea preferințe stilistice scriitorilor noștri vechi. Nu putem constata însă la ei și alte maniere de felul

acesta, câtă vreme nu s'a creat o tradiție literară izvorită din structura graiului sau graiurilor în cari s'a scris mai întâiu sau n'au intervenit anumite stratificări sociale, ca cele de cari vorbesc în altă parte (Rev. Fil. I, pag. 256, nota). Ar fi foarte curios ca formele acestea, atât de răspândite astăzi, să nu fi pătruns nici într'un singur caz într'o literatură destul de cuprinzătoare, ai cărei autori au fost de cele mai multe ori oameni fără de multă învățătură. Observăm că scriitorii veacurilor trecute nu se prea pot emancipa de particularitățile dialectului lor nici mai apoi, când se străduiesc să observe tradiția stabilită prin opera înăntașilor lor sau când nu voiesc decât să copieze în mod pe cât se poate de exact un text mai vechiu. Păstrăm deci din explicările Dicționarului academic numai partea relativă la raportul dintre limba literară pe de o parte și graiul poporului de pretutindeni și limba comună pe de altă parte.

Firește că ceea ce am spus despre imposibilitatea unei evoluții fontice $e > \tilde{a}$ în cazul lui *ăl*, despre imposibilitatea de a-l deriva pe *ăl* direct din *ille*, se potrivește aïdoma și pentru *ăst*. Nici *ăst* nu poate fi o formă veche, precum nu pot fi forme vechi nici *ei*, *ele* (ca în exemplele din Brașov citate de DA: *oamenii ei buni, fetele ele bune*), *ești*, *este*, cu *e-* (nu *je-*). Sistemul nostru ortografic nu ne îngăduie de a preciza în fiecare caz special, dacă trebuie să cetim *e-* sau *je-*, dar formele acestea cu *e-* sânt prea cunoscute, pentruca să mai aibă nevoie de atestări speciale. Nepalatalizarea lui *e-* este însă în cazul de față o dovadă eclatantă că avem de a face cu forme de dată mai recentă.

Formele *ăl*, *ăst*, *ei*, *ești*, *ele*, *este* sânt necunoscute dialectelor de dincolo de Dunăre și din Istria. Ba într'insele nu se găsește nici o singură formă corespunzătoare lui *ăl* îndeosebi, deci cu funcțiune de pronume demonstrativ, care l-ar continua pe *ille*. Cât despre *îste*, nici acesta nu există în dialectele acelea fără ca să i se fi adăogat vrun alt element și se pare că n'a existat altă dată fără de asemenea adaus nici în dacoromânește. Nu mă voi ocupa la locul acesta de formele de tipul lui *(a)cest(a)*, pentrucă nu prea au importanță în această ordine de idei pentru problema noastră, dar voi da mai multă atențiune formelor de tipul lui *(a)ist(a)*.

Cea mai veche formă pe care o citează DA s. v. *ast*, *asta* ;

ăst, *ăsta* este din jumătatea întâia a secolului al XVIII-lea. O găsim la I. Neculce (LET. II, pag. 297/26), deci la cel mai talentat și mai măiestru dintre povestitorii noștri cronicari: *Eară Muntenii trimitea totdeauna la Duca-Vodă, de cerea datoria cea vechie și e a stă nouă*. Apoi, după trei decenii dăm iar de forma această, la alt cronicar, E. Kogălniceanu (ib. III, pag. 275/22): *s'au poprit de e a stă parte*. Formele de tipul *aist(a)*, despre cari DA zice că „se găsesc, din vechime până azi, aproape numai în scrieri puțin îngrijite, ca stil sau cu colorit dialectal“, apar mult mai din vreme și mai numeroase. Citez după Dicționarul Academiei: *Toate aiastea s'au dat la mâna lui*, a. 1588, CUV. D. BATR. I 192; *aiastă pâră*, a. 1597, ib. pag. 77; *Când am făcut aestă zapis, au fost șoltuzul Sandul...* *Aiaști oameni sânt toți din târg*, a. 1603, ib., pag. 131; *de aiasta dăm de știre dumitale*, doc. din 1650, ap. HEM 574; *aești patru frați*, doc. din 1695, ib. pag. 418. Dau în sfârșit un exemplu și din Cazania din 1643 (pag. 211/1) a mitropolitului Varlaam, spre a cita un scriitor mai cunoscut, deși cu un colorit dialectal destul de accentuat în scrisul lui: *Filosofii lumiei aeștiia*.

Trecem acum la celelalte dialecte. Din Scriitorii Aromâni în secolul al XVIII și glosarul Basmelor Aromâne ale lui P. Papahagi, din Dicționarul Macedo-român al lui I. Dalametra și din glosarul lui G. Weigand din Die Aromunen II culeg formele următoare: *aist(u)*, *aști*, *aistă*, *aiste*, *aista*, *aestu*, *aești*, *aestü* (cit! în cele trei cazuri din ură *aïe-*) și *estă* (cit! *ïestă*). Despre *estă* (cfr. *seara estă*, pag. 3/8) ne spune P. Papahagi (pag. 592): „Se aude *estă*, când cuvântul precedent se termină prin voc. *a*: *mul'area estă*“. Deci și *estă* îl reprezintă pe *aestă*, al cărui *a-* dispăre aci din imaginea grafică pe urma contracțiunii cu un *-a* precedent. P. Papahagi mai dă în glosar și forma *ist*, dar singurul exemplu la care ne trimite, *fiçorlu a ištüi avut*, pag. 18/32, ne arată că avem de a face aici cu un caz similar lui *estă*, că și acest *ist* precedat de un *a* este de fapt un *aist*. Într'un cântec cules de G. Weigand forma *estu* stă de asemenea după *-a*: *la estu trap* (Die Arom., II, pag. 114, nr. 72/8). Vrednică de remarcat mai este împrejurarea că după mărturia izvoarelor indicate aici Aromânii nu cunosc o formă ca *fel*, *țela* (cfr. însă *ațel*, *ațela*).

În tabloul pronumelor demonstrative din dialectul megleno-

român, dat de Th. Capidan (Meglenoromâni I, pag. 153), formele cari ne privesc aci sânt acestea: *aistu*, *aști*, *aistă*, *aiste*, *(i)estu*, *(i)ești*, *ïastă*, *ïasti*. Lipsa lui *a-* în formele din urmă este firește o urmare a particularității caracteristice acestui dialect de a suprima pe *a* neaccentuat inițial (cfr. op. cit., pag. 97—98). Celelalte demonstrative nu au decât forme fără de *a-*: *ïista* pl. *ïișta*, *ïeastă* pl. *ïeasti*, *ïela* pl. *ïela*, *ïea* pl. *ïeali*, *lant* pl. *lanț* s. *lanț*, *lantă* pl. *lanti*, *ïelalant* pl. *ïelalant*, *ïealanta* pl. *ïealilanti*. În *aistă*, *aistu* pare că *a-* s'a menținut, pentru că e urmat de o vocală (*i*), pe când înainte de semivocala *ï* s'a comportat ca și înaintea consonantelor: *ïestu*, *ïastă*. Totuși formele fără de *a-* par a fi mai puțin uzitate. Th. Capidan ne spune că *ïestu* e „întrebuințat numai în Huma: *Daț-la la ïestu om tânti pari* ^{7/65} pentru forma obișnuită *ïesta*“ (op. cit., pag. 104). Evidentă greșală de tipar, căci e vorba de comuna Țarnareca, iar nu de Huma (cfr. op. cit. II, pag. 106, unde exemplul citat din povestea auzită de la Vangheli Jara din Țarnareca este ortografiat astfel: *dats-lă lă* — citește *la* în loc de *lă*, greșală de tipar — *ïestu uom tânti pari*; cu puține rânduri înainte cetim odată *gri la estu om*, altă dată *gri la estu uom*). Prin urmare afirmația lui Th. Capidan reprodușă mai sus este în perfect acord cu ce spune în altă parte (op. cit. I, pag. 153): „În Țarnareca se întrebuințează pentru masculin singular numai *estu*“. Este numai o întâmplare că în exemplele citate și încă în unul la care ne trimite Th. Capidan (*Geagea estu lucru an dără*, vol. II, pag. 112), *(i)estu* se găsește totdeauna după *a-*, de vreme ce în povestea din urmă cetim la aceeași pagină și *ïo cum si ou fur estu imbol*. Evident că în toate cazurile acestea, și atunci când se scrie *estu*, trebuie să cetim *ïestu*. De fapt Th. Capidan nu citează decât această formă din urmă acolo unde vorbește despre *e > ïe-* (pag. 103—104), la locul pe care l-am mai citat.

La Istroromâni există numai forma *istu* și *ista* și aproape numai în combinațiile *ïela istu* și *ïăsta ista*. Nu cunoaștem până acuma decât un singur exemplu de felul lui *Vezi, ista-i te om* (L. Morariu în *Făt-Frumos*, III, pag. 19). Istrorom. *istu* și *ista* se pare că nu putea să stea așa dară la început decât după *-a*. Apoi a putut să-și facă apariția și în cazuri ca cel citat după L. Morariu, și aceasta cu atât mai mult, pentru

că *a-* neaccentuat dispăre și de altfel din istroromânește (cfr. S. Pușcariu, *Studii Istroromâne*, II, pg. 67—70). Împrejurarea aceasta ne îndreptățește, pe urma comparației cu dialectele aromân și meglenoromân și pe urma faptului că cele mai vechi documente dacoromânești nu cunosc decât forme cu *a-*, să afirmăm că și istrorom. *istu*, *ista* reprezintă un mai vechiu **aistu*, **aista*, oricât ar fi greșit I. Maiorescu, când a dat pentru dialectul istrian și forma *aist(a)* (cfr. i b pag. 163—164). E. Petrovici are toată dreptatea dacă susține din nou părerea lui Miklosich că istrorom. *ïela ista*, *ïesta istu* „aceiași, aceștiași“ sânt forme decalcate după *taj isti* 'idem' etc., cred însă că greșește derivându-l pe istrorom. *istu* de la sl. *istŭ* 'verus, idem, ille' (DR V, pag. 578—579). În cazul acesta n'am avea de a face numai cu un decalc, ci în partea a doua a formulei chiar cu un împrumut direct. Astfel *ïela istu* ar prezenta în partea întâia un element românesc, iar în partea a doua un element croat. Lucrul acesta n'ar fi cu neputință, dar mai probabil mi se pare că rom. *(a)istu* a fost confundat cu sl. *istŭ* și că pe urma faptului acestuia *(a)istu* (resp. *(a)ista*), a pierdut aproape cu totul vechea sa funcțiune în uzul Istroromânilor, găsindu-se doar în mod excepțional într'o frază ca *Vezi, ista-i te om*. Oricare ar fi atitudinea pe care am lua-o față de problema acum din nou ridicată de E. Petrovici, nu *ista* ci *aista* a dispărut din istroromânește.

Concluziunea noastră este prin urmare că mai întâiu scriitorii noștri vechi n'au putut întrebuința forme ca *ăst*, *ăl* și variantele lor (*ele*, *este* etc.), pentru că nu existau în graiul lor, iar apoi când acestea și-au făcut apariția, ele n'au putut pătrunde decât cu greu (cfr. *eastă* din sec. XVIII la I. Neculce și E. Kogălniceanu), pentru că li se opunea o tradiție. Cât despre formele cu *a-*, de tipul lui *aist(a)*, singurele cari trebuie să fi existat în toate vremurile, ele apar în scrisul nostru, precum am văzut, foarte de cu vreme și destul de numeroase. Că nu se găsesc în textele husite, pare să fie o simplă întâmplare, motivată poate totuși de împrejurarea că n'au fost prea obișnuite în graiul în care au fost scrise aceste texte, de vreme ce au cam ieșit din uz și din celalalt graiu rotacizant al Istroromânilor.

Un singur fapt pare a se opune teoriei noastre, și totuși el ne dă în bună parte cheia pentru deslegarea problemei noa-

stre. Toate dialectele cunosc forma feminină *astă*, dar, în afară de cel dacoromânesc, numai în compuse adverbiale de timp: istrorom. *astârę*, *ăstęz(e)*, *ăsteserę*, (S. Pușcariu, *op. cit.*, pag. 200, cfr. ib. I, pag. 48 resp. 164, nr. 20/4 și 20/5, și A. Byhan în *Jahresber.* VI, pag. 189—190, 297), arom. *astară*, *astădzi* s. *astăndzi*, *astă-noapti*, *astă-seară* (cfr. dicționarul și glosarele citate; P. Papahagi ortografiază aceste forme în glosar în parte greșit, dar le-am făcut convenitele îndreptări), mgl. *stară*, *astăz* (Th. Capidan, *op. cit.* I, pag. 76, 98, 178), cfr. drom. *astară*, *astăzi*, *astă-noapte*, *astă-seară*, *astă-dată*, *astă-iarnă*, *astămăneață*, *astă-noapte*, *astă-primăvară*, *astă-toamnă*, *astă-vară*. Vechimea acestor compoziții cu *astă* o arată desigur mai întâiu împrejurarea că găsindu-se în toate patru dialectele noastre, nu lipsesc nici în afară de hotarele noastre (it. *stamane* s. *stamattina*, it. *stasera*, it. *stanotte*), dar și faptul că s'a ajuns la forme contrase și sincopate ca *astară* (și arom.), *astămăneață*, apoi d. p. *as'-primăvară*, *as'-toamnă*, *as'-vară*.

Explicările date până acuma formei *astă* nu sânt convin-gătoare și în parte neclare. După S. Pușcariu (DA) *easta* (*iasta*) „în cele mai multe regiuni însă s'a schimbat, mai întâi în cazurile oblice (după analogia lui *ălui* — *alei* — *alor*) în *astă*, de la care s'a format masc. *ast*“. Explicarea aceasta cade de la sine pe urma faptului că *ăl* și *al* resp. fem. *a*, cu funcțiune de pronume demonstrativ, invocate aci în cazurile lor oblice, sânt forme necunoscute dialectelor celorlalte în afară de cel dacoromânesc. Candrea-Densusianu (*op. cit.*) cred că „*asta* a rezultat din construcțiuni sintactice de felul acesta: *casa(e)sta* ... > *casa asta* ...“. Soarta lui *e*, pus de autori în parantez, rămâne nelămurită. Cum nu se poate admite o evoluție $a + e > a$, pe lângă că *e* ar trebui să prezinte și fenomenul palatalizării (*ie*) și al metafoniei (*ea*), se pare că autorii admit că *esta* = *ista* a fost neaccentuat în frază și l-a pierdut pe *e* înaintea grupului consonantic *st*. Dar acest *e* n'ar mai fi un *e* inițial, dacă ar trebui să cetim *căsa esta*. Apoi *e* ar fi trebuit să fi dispărut și în *omu est*, încât n'am mai fi putut ajunge de aci la *omu ăst*, precum se afirmă la același loc. H. Tiktin nu ne dă decât aceasta explicare, cu care nu mai avem ce începe: „*ăst* ist Anbildung an *ăl*“; prin urmare *ast* este probabil „Anbildung an *al*“.

Dacă *î-* din *ista* n'a putut să devie *a-*, atunci *a-* din *asta*

nu poate decât să reprezinte un element care i s'a adăogat lui *iste*. Cred că trebuie să admitem mai întâiu că și *iste* a putut să-l piardă pe *î-* ca formă neaccentuată în frază, intocmai ca și *ille* și ca și *-ipsi* > *-și* ca element conjunct al pronumelor identității, împrejurare căreia nu i-am dat cuvenita atențiune în studiul meu despre „Ipse și pronumele românesc al identității“ (Rev. Fil., I, pag. 310—324)¹). Cred așa dară că *a-* din *astăzi* etc. este un element deictic căruia i s'a atașat ca formă conjunctă *iste* resp. fem. *ista*, că este același *a-* ca în *azi* (arom. *adză*, *adzi*, *ază*, *azi*, *andzi*, mgl. *az*, *as*), deci *ha(c)* (cfr. DA). După ce *iste* a primit rolul lui *hic*, o contaminare dintre *hic* și *iste*, resp. *hac* și *ista*, este foarte explicabilă. *Astă* < *ha(c) ista* a fost deci la început un ablativ, întrebuițat în expresii adverbiale ca *astară*, *astăzi* etc., împrejurare care ne lămurește acum

¹) Arătăm în studiul citat că *-și* < *ipsi* a ajuns să-l reprezinte ca formă conjunctă pe *ipse* al identității în toate cazurile singularului și pluralului de amândouă genurile și că de la formele de felul lui *luiși* etc. s'a putut ajunge la *lui i* etc. (pag. 320—321). În consecință cred că trebuie să plecăm pentru explicarea lui *cu totului* (cfr. N. Drăganu în acest volum, pag. 305—308) de la *cu totuluși* (= *cum + toto + illo + ipso*, cfr. lat. *ex toto* „völlig, gänzlich“) „chiar cu totul“ (cfr. *același* „chiar acela“), „chiar pe de-a'ntregul“, pe când *cu totul* însemna numai „pe de-a'ntregul“. Așa dară *cu totuluș* dintr'un exemplu ca *Într'aceia le vine moartea și-i ia cu totuluș tot* nu trebuie tradus prin „cu totul său“ sau „lor“, ci prin „chiar cu totul“. În mod pleonastic s'a zis apoi *cu totuluși tot* „chiar cu totul tot“, „chiar cu totul întreg“. Când *-și* al identității a fost confundat cu reflexivul *și* < *sibi* și când i s'a putut substitui și *i* < *illi* ca în *luiși* > *lui i*, a apărut și forma *cu totului*, care și după N. Drăganu este mai degrabă *cu totulu + i* decât < *cu totul + lui*. Astfel înțelegem mai bine de ce *cu totuluși (tot)* și înlocuitorul său *cu totului (tot)* pot să se refere și la pers. 1-a și a 2-a, pe când după interpretarea dată acestor expresii de N. Drăganu s'ar potrivi numai cu pers. a 3-a. Se poate spune d. p. și *nu te-ai refăcut cu totului* (= „cu totuluși“, adică „chiar de tot“ s. „chiar cu totul“) (*tot*) s. *nu m'ai uitat încă cu totului (tot)* etc. Mai la locul lor ar fi în cazurile din urmă forme de felul lui *cu totolu-și* resp. *cu totolu-mi*, dar simțul acordului pierzându-se li s'a suprapus mai frecventul *cu totului*, după ce acesta i s'a putut substitui lui *cu totuluși*, care cu a lui *-și* < *ipsi* întrase în legătură în mod foarte firesc cu orice persoană (cfr. *ego ipse*, *tu ipse* etc.). Și limba noastră putând exprima intensificarea unei idei în cadrele gradației prin repetarea cuvântului respectiv (cfr. *un urs mare mare*, i. e. „foarte mare“, „mare de tot“, „mare din cale afară“), s'a ajuns și la *cu totului totului* resp. *cu totului cu totului* „chiar cu desăvârșire“, „chiar integral“, „chiar fără de nici o rămășiță“.

perfect dece în celelalte dialecte nu se găsește decât în asemenea compoziții, fără ca să poată avea, ca în vremuri mai noi în dacoromână, și funcțiune de pronume demonstrativ independent în orice caz al singularului și pluralului (cfr. drom. *astă casă, astei case* etc.).

În drom. *aĭastă*, arom. **aĭestă* > *ĭestă*, megl. **aĭastă* > *ĭastă* (cfr. mgl. *aistă*) și istrorom. **aista* > *ista* (despre toate formele acestea v. mai sus), ca și în formele corespunzătoare masculine, *a-* ar putea fi același *hac* adverbial, (despre acesta cfr. W. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.*, III, pag. 510—511). Ar mai putea fi identic și cu *a-* din *acel* etc., unde mi se pare totuși mai de grabă a fi același *a* ca *-a* din *acela*, deci *illac*. Mai probabil este însă că *a* < *hac* și *a* < *illac*, devenind auxiliare ale demonstrativelor, s'au amestecat și că nu trebuie să căutăm prin urmare pentru acești *a-* și *-a* o etimologie unică.

Un cuvânt mai trebuie să spunem despre arom. **aĭestă* > *ĭestă* (scris *estă*), pentru că ne-am aștepta la forma *ĭastă*, resp. *eastă*. Evident că aici a intervenit analogia cu masc. *aĭestu* (scris *aestu*), întocmai precum după fem. *meale* s'a format un masc. *mel'* și apoi chiar un masc. sing. *mel*.

Ille primind mai variate funcțiuni decât *iste*, la cel dintâiu a trebuit să se simtă într'o măsură mai largă nevoia unor auxiliare deictice, când era să-și păstreze vechea funcțiune de demonstrativ. Astfel lui *ille* demonstrativ i se adăogă tot de auna *eccum*, care va fi avut mai multă putere deictică decât *illac* sau *hac*, pentru că în cuprinsul său semantic nu există decât această funcțiune deictică, pe când *illac* și *hac* mai cuprind și câte o indicație locală, iar mai adese, pe lângă *eccum*, și *a-*: *acel(a)*, *cel(a)*. Demonstrativului *iste*, care poate să-l primească și el și pe *eccum*, îi ajunge însă și numai *a-* singur: drom. *aestü*, arom. *aestu*, megl. *aistu*, istrorom. **aistu* > *istu*. Din dialectul aromân au dispărut chiar compusele lui *iste* cu *eccum*, căci alături de arom. *aĭel(a)* și *ĭel(a)* nu mai există forme arom. ca *aĭest(a)* și *ĭesta*. Dar și fără de *eccum* și fără de *a-* nici *iste* n'a mai putut rămânea la început, după cum am văzut, pronume demonstrativ. Apoi un *ille* compus numai cu *a-* ar fi dat *aiel* și prea s'ar fi simțit ca *a* + (pron. pers.) *iel*, putând fi interpretat și ca *ad illum* > *a iel* (genetiv).

Am ajuns în sfârșit atât de departe, ca să putem face istoria formelor dacoromâne *ăst*, *ele* etc. La noi *aiestu*, *aiesta*, *aiaastă*, *aiasta* îl pierde pe *a-* în vremuri relativ recente, desigur și prin fonetică sintactică, precum să întâmplă și în aromânește d. p. (cfr. arom. *estă*), dar și prin analogie cu *acel(a)* — *cel(a)*, *acesti(a)* — *cest(a)*. Că lucrul acesta s'a întâmplat atât de târziu, pare a dovedi cât de mult a fost simțit, în lipsa lui *eccum*, *a-* ca parte integrantă în *aiestu*. De abia la I. Neculce și E. Kogălniceanu am putut da de o formă ca *eastă*. Cum inovațiunile limbii întârzie de obicei să pătrundă în scris, îi putem atribui totuși o vârstă ceva mai mare. Ne găsim astfel într'o epocă în care *-u* n'a dispărut încă sau n'a amuțit încă cu totul și în care în locul lui *éa* înainte de *e* apare tot mai mult *e* (*leage* > *lege*). Constatările acestea sânt utile pentru cele ce trebuie să urmeze. Mai observăm însă că cele dintâiu forme de felul acesta care își fac apariția sânt de genul feminin, ceea ce pare a dovedi că fonetica sintactică a avut aci de fapt un rol important (*casa aeasta* > *casa easta*).

De îndată ce au apărut forme de tipul lui *eastă*, deci fără de *a-*, (*a*)*ceastă* se găsea în fața lui *eastă*, (*a*)*ceaste* în fața lui *easté*. Pe calea analogiei se formează apoi (*a*)*častă* (cum se pronunță pe alocuri și se scrie adese în textele noastre vechi) — *astă*, (*a*)*cest* — *est*, (*a*)*ceste* — *este*, (*a*)*cești* — *ești* (nu *ieste*, *iești*, cfr. *aiești*, *aieste*), (*a*)*cel* — *el*, (*a*)*cea* — *ea*, (*a*): *ei* — *ei*, (*a*)*cele* — *ele* etc. Iată cum am ajuns la toate formele acestea și îndeosebi la cele cu *e-* nepalatalizat. Femininul *astă* mai ales trebuie să se fi încetățânit repede și foarte ușor, pentru că îl aveam pe *astă-seară*, *astă-dată*, *astă-vară* etc. Formele din urmă ar trebui scrise adecă într'un cuvânt, ca și *astară*, *astăzi*, pentru că numai după emanciparea lui *astă*, în condițiunile arătate aici, am putut să apucăm, analizându-le, să le ortografiem *astă-seară* etc. *Aastă* confundându-se astfel cu *iastă*, noi Dacoromânii, și numai noi, am putut forma și dialectalele *iastă-dată*, *ias-noapte* (cfr. DA) etc.

Încolo nu mai avem nici o dificultate. Pentru celelalte variante ale formelor de tipul *este*, *ele* trebuie să adoptăm în general și să le adaptăm explicările dicționarelor etimologice citate. Formele de felul lui *est* și *el* devin *ăst* și *ăl* după *-u*; masc. *ast* se formează de la fem. *astă*, apoi *al* de la *ăl* după analogia lui *ăst* - *ast*, aci putând interveni și influența articolului

demonstrativ *al* etc. Pentru *i* din (*a*)*ista*, care se găsește și în celelalte dialecte, nu mai e nevoie să adaog nimic.

Mai înțelegem apoi de ce formele *cel* și *cea* îl pot înlocui numai pe *ăl*, *al*, *ea*, *a* etc. ca d. p. în *fata popii ea* (= „cea“) *mare* și *ea* (= „cea“) *mică* (DA) sau în *omul al* („cel“) *bun* (ib.), iar nu și articolul demonstrativ *al*, *a*, ca d. p. în *casa frumoasă a vecinului* sau *calul alb al vecinului*, în *al treilea*, *al meu* etc. Articolul demonstrativ *al*, *a* este cu totul altceva decât aceste forme pronominale *ăl*, *al*, *ea*, *a*, etc., iar acestea nu sânt decât prescurtări sau prescurtări transformate ale pronumei demonstrativ (*a*)*cel*, (*a*)*cea* etc.

Trebuie să deosebim așa dară bine între *al* articol demonstrativ, *al* < *ad illum*, auxiliarul invariabil al genetivului masculin la singular (*Ion al Gheorghe*) și pronumele demonstrativ *al*, o prescurtare modificată a lui (*a*)*cel* (*omul al bun*). Cei trei *al* au aspecte morfologice, sintactice și semantice deosebite. În *omul al bun* = *omul cel bun*, *al* și *cel* au pierdut ceva din pregnanța funcțiunii lor demonstrative și ar putea fi numite mai bine, în concordanță cu vederile Dicționarului Academiei, pronume determinative. E bine să ne mai reamintim aci că auxiliarul genetivului *al* (*Ion al Gheorghe*), deși s'a dezvoltat dintr'un mai vechiu *alu* al cărui *u* a fost sincopat, nu poate fi identificat nici cu *a lu* din construcții de tipul *Ion a lu Gheorghe* (v. mai sus).

Observăm că în scrisul nostru de altă dată distincțiile de gen și număr între formele articolului demonstrativ *al*, *ai*, *a*, *ale* sânt în general de o precizie cu atât mai mare, cu cât mai vechi sânt textele. Împrejurarea aceasta și faptul că în unele părți deosebiriile acestea, de rigoare în uzul literar modern, se fac și în graiul popular, dovedesc, cred, cu prisosință că ele nu pot fi considerate ca o inovațiune a limbii, ci că au existat întotdeauna. Articolul demonstrativ a luat așa dară ființă în forme cari se deosebiau după gen și număr. Nu numai atât, la început n'a fost acordat cu cuvântul determinat numai în gen și număr, ci și în caz, având deci forme mult mai variate, precum dovedesc relictetele unei vechi declinări ca *a ei noastre credi. nță* sau *spurer[e] a ei lui Pătru a 2. tre[mea]tere* (v. mai jos, pag. 338).

Nu încape nici o îndoială că articolul demonstrativ este

în legătură cu *ille*. În acest *ille* însă *î-* n'a putut să devie *a-*, pentru motivele arătate mai sus, ci a dispărut, *illum* fiind neaccentuat în frază. Prin urmare și aci avem un *a-* care i s'a adăogat lui *ille*. El desigur că nu poate fi decât același *a-* ca în *acela*, *acesta*, *aista*, deci un element deictic, ceea ce m'a determinat să-i zic acestui *al* articol demonstrativ. Deci *calul ăl frumos al vecinului* nu este *caballum illum illum formosum illum vicini illui*, ci *caballum illum (eccum) illum formosum illac illum vicini illui*. În formula aceasta, *î-* din *ille* a dispărut ori de câte ori a fost neaccentuat, odată luându-i locul apoi *a-* < *illac* (eventual < *hac*, sau confundat cu *acesta*), iar altă dată *î-* păstrându-se ca *e* în *cel*, s'a prefăcut în vremuri mai recente în *ă*, după ce pe calea analogiei arătate mai sus *č-* s'a pierdut din forma aceasta.

Felul în care se întrebuițează articolul demonstrativ în Codicele Voronețean ni-l arată exemplele următoare, alăturate de cari indic toate cazurile similare cu ajutorul glosarului lui I. G. Sbiera: *a doao dzi* ^{31/14}, ^{56/14}, ^{71/2}, ^{88/2}, ^{90/5}, ^{99/7}, cfr. ^{15/8}, ^{18/s}, ^{82/13}, ^{95/s}, ^{150/8}, ^{165/9}; *a sa părăsire* ^{165/14}, cfr. ^{70/2}, ^{107/11}, ^{138/14}, ^{9/4}, ^{92/12}, ^{109/13}, ^{140/11}, ^{155/2}, ^{155/7}, *a lui slavă* ^{164/5}, cfr. ^{147/1}, *a ei obrazire* ^{156/9}, *a ei noastre credi. nță* ^{74/8}, *nădeajdia toată a noastră* ^{88/8}; *a marelui d[um]n[e]dzeae casă, a Artemideei* ^{9/5-6}, *zboreasca tremeatere a lu Iacovu* ^{109/4}, cfr. ^{147/j}, ^{149/j}, ^{157/s}, ^{163/7}, ^{165/8}, ^{168/j}, *dulča frumseate a feateei ei* ^{111/11}, cfr. ^{158/5}, ^{166/1}, ^{123/5}, *a lu Iacovu zboreasca tremeatere* ^{111/s}, cfr. ^{122/s}, ^{138/3}, ^{156/4}, *ntru a striiriloru preimtoare* ^{103/2}, cfr. ^{170/6}, *rebdarieei ceia lu. giei a prorociloru* ^{133/8}, *nevestedzita a slaveei curură* ^{162/14}; *al treile podu* ^{16/7}, cfr. ^{53/14}, ^{169/11}; *al mieu cătră voi feleliatiu* ^{36/14}, cfr. ^{105/10}; *al păstoriloru începătoriu* ^{162/12}, cfr. ^{169/11}, *acela întâiulu al neștiuturiloru noastre pohtiri* ^{142/2}, *ci. nstitulu rodu al pământulu* ^{132/11}, *se avefi credi. nță D[om]nu-nostru lu Is Hs al slaveei* ^{116/8}; *doosprădzeace semente ale noastre* ^{74/14}, *ale tale gândure* ^{57/10}, cfr. ^{58/3}, ^{112/10}, ^{150/9}, *nece ale beseareciei au furatu* ^{12/10}, *ale idoliloru slujbe* ^{158/3}, cfr. ^{140/14}; *întoarseră-se întru ai săi-și* ^{26/2}, cfr. ^{63/4}.

Până aci Codicele Voronețean se găsește în desăvârșit acord cu uzul nostru literar. Vro două locuri au nevoie de comentarii speciale. Cele două scrisori ale apostolului Petru au în Codicele Voronețean câte un mic preambul. Titlul celui

dintâiu preambul este *Spurerea zboreștiei tremeatere* (silaba finală e reprezentată printr'un *r* aruncat deasupra lui *e* din *te*; am putea ceti poate, împreună cu I. G. Sbiera, și *tremeateri*) *întăeei a lu Pătru* ^{136/5-6}, iar titlul celui de al doilea preambul *Spurer[e] a ei lui Pătru a 2. tre[mea]tere* (cu silaba finală ortografiată exact ca în cazul întâiu) ^{165/9}. Dăm aci de un interesant genitiv de la *a doao tremeatere*, corespunzător genitivului din ^{136/5-6}: *zboreștiei tremeatere întăeei*. De la *a doao* genitivul trebuia să fie *a ei doao*, dar pentru că între *a ei* și *doao* a intrat atributul *lui Pătru* (despre al cărui *lui* v. mai jos) *a* a fost repetat după *Pătru*. Și astăzi ar trebui să spunem, la nominativ, *a doua lui Petru scrisoare*, cu un singur *a*, însă *a lui Petru a doua scrisoare*, cu doi *a*. *Spurer[e] a ei lui Pătru a 2. tre[mea]tere* prezintă astfel un caz de declinare identică cu *a ei noastre credință*. Aici *a ei*, locul căruia îl ține de altfel *a < illac illam*, nemaifăcându-se decât acordul de gen și număr, iar nu și cel de caz (cfr. *rebdarieei ceia lu.șgiei a prorociloru* ^{133/8}), derivă de fapt din *illac* (resp. *hac*) *illaei*. În *a peliției părăsiri spurcăciu.șri* ^{156/11-12}, căruia în Biblia din 1688 îi corespunde *a trupului lepădare de tină, părăsiri* este scris greșit în loc de *părăsire*, infinitiv substantival cu complimentul *spurcăciu.șri* (acuz. plur.). O greșală de scris prezintă și *cu alele mă.șru veatrla corăbiei lepădămu* ^{88/2}, unde trebuie să cetim ca și I. G. Sbiera *ale noastre* în loc de *alele*, precum reiese și din comparația cu Testamentul Nou din 1648 și Biblia din 1688.

Nu există deci până aci nici o singură abatere de la regula acordului din acele vremuri, păstrată și în uzul literar din zilele noastre, al articolului demonstrativ. Din potrivă, în textul acesta dăm încă și de construcții în cari acordul, în legătură cu pronumele posesiv sau numeralul ordinal, este și mai amplu, făcându-se și la caz, nu numai la gen și număr. În schimb putem cita trei exemple cu patru cazuri în cari *a* figurează în locul lui *al*: *Pătru apostolă a lu Is Hs* ^{138/5}, *Iacovu a lui D[um]n[e]dzeu și a D[om]nului Is Hs șerbu* ^{109/7}, *obrazu preemiți, frații miei, a chinului celuia reului și al rebdarieei ceia lu.șgiei a prorociloru* ^{133/6}. În două cazuri *a* este urmat de *lu*, iar lucrul acesta nu poate fi întâmplător numai. Evident că în *al lu* s'au contopit cei doi *l* și că apoi *alu* a fost despărțit în *a lu*. De aici *a* a putut să pătrundă în locul lui *al* și în alte cazuri, acesta fiind unul dintre

resorturile din cari pornește confuziunea de mai apoi între cele patru forme ale pronumelui demonstrativ, *a* substituindu-se tot mai mult și lui *al* și lui *ai* și *ale*. În exemplul al doilea *a* din *a lu D[um]n[e]dzeu* îl atrage după sine pe *a D[om]nului* pentru *al Domnului*, în exemplul din urmă *a* apare spontan înainte de *chinului*, dar subiectul vorbitor, și scriitor în cazul de față, revine la *al* înainte de *rebdarieei*, făcând acordul corect cu *obrazu*.

Vedem astfel cum s'au format și cum trebuie interpretate genitive de tipul lui *Ion a lui Gheorghe* (în loc de *Ion al lui Gheorghe*). Până a ne întoarce la *a li* mai este nevoie însă de o lămurire.

În Cod. Vor. *lui* este forma dativului lui *el* (*mită da-se va lui* ^{64/4} etc. etc.) sau a genitivului posesiv (*rostulu lui* ^{41/4} etc. etc.), iar *lu* forma articolului antepus: *dzise lu Pavelu* ^{7/4}, *spuse lu împăratu* ^{68/9}; *mărul lu Pavelu* ^{4/7}, *sângele lu Stefanu* ^{42/9-10}, *șrainția lu chiesariu* ^{89/11}. După glosarul lui I. G. Sbiera aș mai putea cita și alte 22 de dativ și 51 de genitive de felul celor din urmă. Pe de altă parte nu-l avem pe *lui* proclitic cu funcțiune de articol decât de două ori la dativ, în *se nu ne potrivimu lui D[um]n[e]dzeu* ^{48/13} și *deaderă cartea lui ghiemunu* ^{56/5} și de două ori la genitiv, în *mărturisiia de ale lui Hs strasti* ^{140/14} și *Spurere a ei lui Pătru a 2. tre[mea]tere* ^{165/9}. Prin urmare *lui* n'a dispărut nici odată ca articol antepus al dativului și a început foarte de cu vreme să pătrundă și la genitiv. Putem bănui chiar că prin alte părți se va fi păstrat mai bine decât în graiul rotacizant al Codicelui Voronețean, descoperind și aci efectele unei tendințe similare ca în dialectul istroromân, în care nu mai există un *lui* antepus.

Forma *lui* a intrat și la genitiv, pentru că de altfel nu exista nici o deosebire între cazul acesta și dativ. Totuși într-o vreme *lu* a fost preferit ca articol antepus. Într'un moment dat *lui* recucerește terenul, înlăturându-l tot mai mult pe *lu*. Uzul nostru literar este în felul acesta arhaizant în deosebirea riguroasă pe care o face între *al*, *a*, *ai*, *ale* și inovator în generalizarea lui *lui* antepus. În poziție enclitică putându-se spune numai *-lui*, iar în poziție proclitică și *lu* și *lui*, limba s'a fixat tot mai mult asupra celui din urmă și în declinarea cu articolul antepus. Procesul nu e încheiat nici astăzi încă.

Într'o vreme s'au întâlnit desigur în același graiu genitive masculine ca *ali Bodă*, *a lu Bodă* (cfr. *Pătru apostolă a lu Is Hs*) și probabil și *al Bodă* (cfr. *Ion al Gheorghe*). Apoi, pe

urma înlocuirii lui *lu* prin *lui*, a *lu Bodă* a devenit a *lui Bodă* (cfr. și *Ion a lui Gheorghe* de mai sus). Acest a *lui Bodă* având razimul său mai ales în genetivele masculine în *-lui*, intră în concurență cu *ali Bodă*. Astfel *lui* i se poate substitui lui *li* și invers, *lui* continuând a fi simțit corespondentul lui *-lui*. Chiar împrejurarea aceasta face ca și *-lui* să poate fi înlocuit de *-li*. Așa se explică genetive și dative ca *Boldufuli*, *Oltuli*, *Hațăguli*, *hărtăganuli*, *cuculi* și faptul că se găsec chiar în patria lui a *li*. Chiar și *omu dî-al draculi* pe care-l citează Drăganu din Râmnicul-Sărat nu ne desminte, dacă admitem etimologiile date de mine numirilor topografice *Alimănești* și *Aliman*, căci și în Râmnicul-Sărat un deal are numele din urmă (Rev. Fil. I, pag. 264) ¹⁾.

¹⁾ În „Codrul Cosminului“ IV și V, partea a II-a, Cernăuți 1929, pag. 311, V. Grecu se ridică împotriva explicării date de mine lui *alimănit*, deci și numirilor topografice *Alimănești* și *Aliman*. D-sa declară că „neogrec. *allimono* a dat în românește interjecțiunea *alimon!* *aliman!* (a ajuns[e] la *aliman*), influențată vădit de turc. *aman*, din care apoi verbul *alimoni*, *alimăni*“. Referindu-se la cele susținute de mine, îmi mai atribuie următoarea aserțiune: „A-l trimite în a *li mări* pe cineva ar însemna deci a-l *alimăni*, a decă a-l înjura, a-l blestema“ (sublinierile sânt ale mele). Dăm așa dară în cele vreo câteva rânduri îndreptate împotriva etimologiei mele „interesante, dar cam drastice“ mai întâiu de vro două afirmații greșite. Nu poate fi vorba de o interjecțiune românească *alimon*, întru cât nu ne este atestată decât forma *aliman* cu a. Și ca titlu al întimpinării sale V. Grecu îl alegea mai bine pe *alimăni* decât pe *alimoni*, pentru că în afară de un singur *alimonit*, atestat pentru Muscel, nu mai cunoaștem decât forme cu *ă* (*alimănit* etc.). Faptul că plecăm de la neogrec. *ἀλλοίμωνον*, cu o după m, nu ne dă dreptul de a inventa un *alimon* și nici de a-l preferi pe *alimoni* ca titlu al unei familii de cuvinte între cari *alimonit*, cu o, este o formă excepțională, oricât de explicabilă. Apoi n'am susținut nicăiri că „a-l *alimăni* pe cineva“ ar însemna „a-l înjura, a-l blestema“, precum nu mi-a trecut prin minte nici ca să identific cuvântul acesta sub raport semantic cu „a nenoroci“. Cu totul altceva este să descoperi în *alimănit*, participiu care exprimă o acțiune îndeplinită, pornind de la a *alimăni* în accepțiunea pe care după mine a trebuit să o aibă mai întâiu, înțelesul de „ajuns la aman“. De aceea este cu totul deplasată și obiecțiunea „că trecerea semantică de la a *injura* pe cineva în a-l *blestema* sau a *nenoroci* nu este atât de netedă“, oricâtă experiență personală s'ar cuprinde în explicația autorului că „de obicei cel ce înjură este mai nenorocit de cât cel înjurat“. Evoluția semantică combătută aci de V. Grecu n'a fost susținută de nimeni.

În studiul meu am arătat cari sânt funcțiunile semantice ale lui *alimănit* și i-am determinat înțelesul în fiecare caz special. Am relevat faptul

Am putea porni poate mai bine de la numiri topografice de tipul lui *Piatra lu Craiu*, *Fața lui Craiu*, *Piatra Craiului* (cfr. însă S. Pușcariu, ZfrPh., vol. cit., pag. 79), în cari *craiu*, de altfel nume comun, e simțit mai mult ca nume propriu. Dar până și numele proprii înseși de genul masculin se puteau declina cu articolul enclitic. Alexandria apărută în 1794 la Sibiu are titlul de *Istoriia a Alexandrului celui Mare din Macedonia și a lui Darie din Persida împăraților* (Bibl. rom. veche, II, pag. 361). De la șovăiri ca cele dintre a *li Petru*, a *lui Petru* și *Petrului* și dintre a *li Craiu* și a *lui Craiu* (= *craiului*) a putut să răsară ușor un *crauli* (= a *li Craiu*).

N. Drăganu îmi mai face două obiecțiuni. Din cea dintâiu înțeleg că drom. a *li* n'ar putea fi identificat cu arom. a *li*, pentru că cel dintâiu este auxiliar al genitivului masculin sing., iar cel de al doilea auxiliar al genitivului feminin sing. Desigur că deosebirea dintre cele două dialecte nu se datorește unei „curate întâmplări“ și am încercat în cele precedente să arăt cum a *li* s'a fixat la noi asupra genului masculin. Nu știu apoi de ce „întrebuițarea izolată [a lui a *li*] și înaintea femeinelor la Moți trebuie să fie un fenomen analogic“, încât afir-

că acest cuvânt se întrebuițează în imprecății, iar dacă am spus că *alimănit* derivă dintr'un genitiv a *li mări*, întrebuițat într'o înjurătură a cărei trivialitate se mai resimte într'una din explicările date lui Hasdeu („blăstem de mamă“), aceasta nu înseamnă că i-am atribuit lui *alimăni* înțelesul de „a înjura“. Aci n'a fost vorba decât de o anumită înjurătură, cu o funcțiune semantică pe care am definit-o.

A da o etimologie nu înseamnă numai, ca în vremurile de altă dată, a alătura două cuvinte cari prezintă o asemănare oarecare, unul mai vechiu și celalalt mai nou. V. Grecu nu trebuia să trimită numai la pag. 258 a studiului meu, ci mai ales la paginile următoare (258—265), destăinuindu-ne și nouă cari sânt vajnicele sale nedumeriri în fața aparatului de argumente pe cari îmi întemeiez etimologia. Acolo ar mai fi aflat că urmele lui *alimăni* se pot descoperi, în interdependența lui cu un șir de alte cuvinte, în întreg cuprinsul dacoromănesc, că împrejurarea aceasta și faptul că a desvoltat o pletoră de înțelesuri destul de variate îl prezintă ca pe un cuvânt foarte vechiu (pag. 262—263), căruia nu i se poate căuta așa dară obârșia în limba neogreacă.

Ca să-l descoperi pe neogrec. *ἀλλοίμωνον* nu este nevoie de Krumbacher, Gesch. der Byzant. Lit (1897) pag. 814, nota 8. Interjecțiunea aceasta este foarte obișnuită și răspândită în neogrecește. A. Th Hépitès o traduce în al său *Λεξικόν ἑλληνογαλλικόν (καὶ γαλλοελληνικόν)* — Dictionnaire grec-français et français-grec — ἐν Ἀθήναις 1908 prin „helas! ha! ah!“, dând

mația aceasta nu mă poate convinge. Dintr'o regretabilă inad-
vertanță a mea n'am dat destulă atențiune faptului că după T.
Papahagi *a li* ar fi în graiul Moșilor chiar mai obișnuit înaintea
substantivelor feminine decât înaintea celor masculine: „Sub
această formă — *li* — s'a păstrat [*illaei*] și în graiul Moșilor
înaintea substantivelor chiar [sublinierile sânt ale mele] și
masculine: 'Savina *a li* Bodă; Ioan *a li* Pătru; George *a li*
Lip' (Albac), alături de genetivul *a lu*. Întrebuințarea acestui
a li chiar înaintea substantivelor masculine e oarecum rară și
se datorește contaminației aceluiași *a li* întrebuințat în-
aintea celor feminine: 'păru a li Rafilă' (= arom. 'perlu
a li Marie')¹⁾. Pe de altă parte îndreptam atențiunea cetitorilor
studiului meu și asupra unui *a li* aromânesc de genul masculin:
ali tati = arom. 'a tatălui' s. 'al tată' ²⁾. N'am putut verifica
nici afirmația lui T. Papahagi, nici pe *ali tati* a lui P. Papa-
hagi. Colegul și prietenul meu Chr. Geagea, un admirabil cu-
noscător al dialectului său aromânesc, nu-și poate reaminti de
a fi auzit s'au întâlnit în vreun text un genetiv ca *ali tati*.

ca exemplu pe ἀλλοίμονον εἰς ἐμέ, malheureux que je suis! malheur à moi
(δυστυχία μου)³⁾. Cuvântul a pătruns sub forma dialectală de ἀλλοίμουνοῦ și în
graiul Aromânilor. C. Nicolaides îl traduce în al său Ἑτυμολογικὸν λεξικὸν
τῆς κοινοβλαχικῆς γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1909 prin rom. *vai*, lat. *vae*, grec. *ođai*
și-l derivă din grec. ἀλλοίμονο. Prietenul Chr. Geagea mă asigură că locușuni
ca *alimunu de mine*, *alimunu de năs* sânt foarte frecvente la Aromânii din
Tesalia și Epir, dar că în nordul ținuturilor aromânești cuvântul nu se aude.
Forma aromânească ne arată cam ce ar fi devenit cuvântul grecesc și la
noi. Sau problema accentului, a evoluției fonologice și morfologice n'are
cumva nici o importanță în ipoteza ἀλλοίμονο > *alimăni*?

Recunosc că dacă renunți la orice considerații de ordin lingvistic,
dacă nu poți aduce împotriva unei etimologii ca cea dată de mine — bună
sau rea cum o fi — decât argumentul că este „cam drastică“, pudica apro-
piere între grec. ἀλλοίμονον din amoroasa tânguire a unei fete nenorocite:
Ἀλλέμονον ἢ τάλαινα πῶς ἄρξομαι τοῦ λέγειν, și rom. *alimăni* este foarte sedu-
cătoare. Ar fi mai bine însă ca ori de câte ori credem că am făcut o des-
coperire științifică și că trebuie s'o dăm publicității, să nu lăsăm verificarea
ei în seamă altora, spre a nu provoca eventual inutile pierderi de timp și
de hârtie. De altfel, confundând etimologia cu asonanța, ajungem ușor în
situații ca a lui H. O. Coxe care a făcut din ἀλλέμονον un nume propriu
sau a lui P. Lambecius, welcher „aus der Legende des ehrsamen Esels ein
Synaxar vom hl. Gadaros machte“ (cfr. Krumbacher, loc. cit.).

¹⁾ *Graiul și Suflet*, II, pag. 52.

²⁾ *Rev. Fil.*, I, pag. 249, nota.

Puțin sceptic față de forma aceasta, ca și de *păru a li Rafilă*
al Moșilor, am susținut despre dialectul dacoromânesc că „*a li*,
la început o construcție feminină de plural, nu se găsește decât
înaintea unor nume masculine la singular . . . , iar *a i*, la început
o construcție masculină de plural, numai înaintea unor nume
feminine la singular“ (ib., pag. 254—255). M'am despoiat astfel de
un argument puternic în favorul explicărilor mele, deși mai găsim
un vechiu *a li* dacoromânesc de genul feminin în *alimăni* și
alimori. Acum însă, fără ca să fiu convins de existența arom.
ali tati, văd că N. Drăganu are toată dreptatea de a nu tăgădui
existența acestui unic exemplu feminin citat de T. Papahagi:
păru a li Rafilă.

Între drom. *a li* și arom. *a li* nu este așa dară atâta deo-
sebie, câtă mi se părea mai întâiu. Dar chiar dacă drom. *a li*
ar fi numai masculin, aceasta nu ne-ar îndreptăți încă de a-l
despărți de femininul arom. *a li*, căci calea pe care *a li* a
ajuns la noi masculin se lămurește foarte bine. Plecam în argu-
mentația mea de la ideea că între diferitele auxiliare ale geni-
tivului au încetat deosebirele de gen și număr, împrejurare care
a dus la întervertirea rolurilor între *a i* < *ad illi* și *a li* < *ad
illae*. Exact în același fel a putut înceta, precum am văzut dintr'un
șir de exemple citate după Dicționarul Academiei, orice deose-
bire dintre formele articolului demonstrativ *al*, *a*, *ai* și *ale*. Ob-
servările pe cari le face N. Drăganu într'o notă despre *nepoata-i
Costeș*, în care credeam că trebuie să descoperim un *a-i* mas-
culin ca și în *Dumitrașco ai Ursoi*, sânt de toată greutatea, dar
cred că mai pot descoperi și un alt *a i* masculin în Catehismul
Marțian, al cărui text a fost publicat de Al. Rosetti în Graiul
și Suflet I₂: *dzeace porâncitele ale lu ai dumnedzeu* (pag. 256).
Desigur construcția apare greoaie pe urma îngrămădirii de arti-
cole, îngrămădire-pe care o întâlnim totuși adese prin textele
noastre vechi. După simțul cărturarului de astăzi ar trebui să
lipsească de aici și *ale* și *ai*. Mi se pare că *lu ai dumnedzeu*
trebuie să fie o contaminare a genetivelor *lu Dumnedzeu* și *ai
Dumnedzeu*. Desigur, în *ale lu ai dumnedzeu* s'ar putea vedea
și o construcție stângace sau greșită în care vro întâmplare
oarecare a făcut ca să apară un *ai* nemotivat. Dar este prea
insinuant acest hazard care ni-l aduce înaintea unui genetiv,
deși masculin, chiar pe *ai*, pentru ca să nu-l identificăm cu *ai*

din genetive de tipul lui *Dumitrașco ai Ursoi* și *feciorul ai Șoldanease*. Apoi pentru că *ai* este un auxiliar al genitivului caracteristic pentru graiul din Maramureș, de unde a pătruns și în Moldova, deci pentru un teritoriu rotacizant, să nu uităm că rotacizantă este și limba Catehișmului Marțian.

Foarte prețioasă este și constatarea lui N. Drăganu că arom. *a li* se găsește în Cod. Dimonie și sub forma mai veche de *a le*: *iriă arșăne a le Marie*. Aceasta este o dovadă mai mult că *a li* derivă de fapt din *ad illae*. Dar pentru dialectul dacoromânesc mi s'ar putea face o obiecțiune, la care pare că este mult mai greu de răspuns. Oricât m'aș provoca pentru *-i* la faptul că *-e* (< *ae*) a fost neaccentuat, în dialectul dacoromân și îndeosebi în graiul Moșilor nu s'a ajuns încă la înlocuirea desăvârșită a lui *e* neaccentuat prin *i*. Ar trebui să dăm cel puțin și de câte un *a le* alături de *a li*, întocmai precum găsim pe *pieptene* alături de *pieptine*, pe *adecă* alături de *adică*, pe *carte* alături de *carti* etc. Nu știu cât de atent a fost T. Papahagi la fenomenul acesta în Țara Moșilor și cât de precise sânt notațiile d-sale în cazul de față. *Ali* ar fi putut însă să ajungă forma preferită pe urma unei tendințe de diferențiere față de pluralul feminin al articolului demonstrativ *ale*, intervenind și o apropiere față de celelalte auxiliare ale genitivului cu *-i*, anume *ai* și *ei* > *i*. Dar motivele generalizării lui *a li* pentru **a le* ar putea să fie și altele, nedescoperite încă, întocmai precum nu putem preciza încă îndeajuns dece în dialectul istroromân, care este mai refractar față de prefacerea lui *e* neaccentuat în *i*, avem numai *i* în *țșăptir*, *omir*, *sârțșirș*, *lindirș*, *frășir* față de *lumer*, *viret* (cfr. DR II, pag. 198—200).

N. Drăganu are dreptate când arată că în studiul meu mă găsesc la pag. 256 (Rev. Fil. I) în contradicție cu mine însumi, susținând în notă una, iar deasupra liniei alta. Un lapsus calami a făcut să scriu în notă *Maramureș* în loc de *Munții Apuseni*, căci numai la acest ținut m'am putut gândi, când însumi nu l-am citat pe *ali* decât din acea regiune.

Argumentul al treilea pe care N. Drăganu îl aduce împotriva mea, e faptul potrivirii între dialectul daco-, megleno- și aromân în ce privește întrebuințarea lui *al*: drom. *Algeorge*, arom. *Il dzisiră al Mitre*, *fečorlu al pap*, megl. *Petra al Chita*.

O inadvertență îl face să susție că construcția cu *al* se găsește și în dialectul meglenoromân și la dativ ca și în aromână. N. Drăganu însuși ne trimite aci la monografia lui Th. Capidan, din care se poate vedea că Meglenoromânii formează dativul numai cu *la*. Dânsul consultă apoi matricola botezaților din 1784 a parohiei Zagra (jud. Năsăud) și constată, dând foarte numeroase exemple, că alături de acest *al* se găsește acolo femininul *ai*, dar nici un *ali*. „Faptul întrebuințării numai a formei *ai*”, încheie autorul, „alături de *al* în această regiune este deci o dovadă indirectă că *a li* de la Moți n'are a face cu arom. *a li*“. Dar am putea întreba, faptul că la Moți se găsește *ali*, chiar și cu funcțiune feminină și că și la ei trebuie să fi existat, dacă nu există și astăzi, acel *al* al genitivului, prin urmare faptul că și Moșii trebuie să-l fi avut, cel puțin altă dată, pe *al* (masc.) alături de *a li* (fem.), ca și Aromânii, nu dovedește că drom. *a li* = arom. *a li*? Nu, numai atâta nu dovedește nimic, în favorul nici uneia din cele două teze.

Al. Procopovici.